

جهاد کبیر و آسیب‌شناسی معنوی خانواده تراز انقلاب اسلامی

صدیقه محقق^۱

چکیده

جهاد کبیر یا جهاد تبیین، موضوعی است که در سال‌های اخیر در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی بارها به آن تأکید شده است. از نظر ایشان این جهاد فریضه‌ای قطعی، فوری و خطابی عمومی است که همه افراد جامعه در مقابله با جنگ رسانه‌ای دشمنان را شامل می‌شود. در جهاد کبیر، زمان و مکان مطرح نیست، بلکه جهاد کبیر امری فرامکانی و فرامرزی است که جنسیت بردار نیست. در این میان بررسی و تبیین آسیب‌های معنوی خانواده‌ها یعنی، اعضای جامعه اهمیت دارد. پژوهش حاضر با هدف جهاد کبیر و آسیب‌شناسی معنوی در خانواده تراز انقلاب اسلامی باروش توصیفی-تحلیلی و در محدوده فقهی-قرآنی انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که خانواده تراز انقلاب اسلامی شاخص‌هایی مانند تقدم حاکمیت الهی بر همه امور و روابط خانوادگی، احترام و رعایت حقوق متقابل بین اعضای خانواده، بهره‌جنسی و تولید نسل قانون‌مند و شرعی، اتحاد و تعاون، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی بین اعضای خانواده و نسبت به جامعه، بصیرت نسبت به اقتضائات جامعه جهانی همراه با ولایت‌پذیری و موعودگرایی دارد. این موضوع با آسیب‌های مدرنیته شدن مانند فردگرایی، مادی‌گرایی، مصرف‌گرایی، جایگزینی ارزش‌های دینی با فرهنگ غربی و... و آسیب‌های رفتاری مثل ایجاد فاصله بین اعضای خانواده، کمبود محبت فرزندان و گوشه‌گیری آنها و نبود تمرکز در تربیت صحیح و دینی فرزندان روبروست.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، جهاد کبیر، خانواده تراز انقلاب اسلامی،

معنویت‌گرایی.

---

۱. دانش‌پژوه سطح چهار فقه خانواده از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۱. مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران نقش بزرگی در نشر معارف اسلامی در جهان و ایجاد نگرشی معنوی داشته است. براساس تأکید مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب، توجه به امر گسترش، تقویت و تبیین معنویت در جامعه جهانی یکی از اهداف انقلاب اسلامی در سطح بین‌الملل است و انتظار از جوامع مسلمان بیش از چیزی است که امروزه در جهان در حال وقوع است و این مسئله نیاز به ریشه‌یابی دارد. جهاد تبیین یا جهاد کبیر موضوعی است که در سال‌های اخیر در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی بارها به آن تأکید شده است. رهبر انقلاب در اهمیت جهاد تبیین فرمود: «جهاد تبیین یک فریضه است؛ جهاد تبیین یک فریضه قطعی و یک فریضه فوری است و هرکسی که می‌تواند باید اقدام کند» (بی‌نا، ۱۴۰۰). این خطاب، بیان‌گر عمومی بودن جهاد تبیین است که همه افراد جامعه را درمقابله با جنگ رسانه‌ای دشمنان علیه حقایق انقلاب اسلامی مردم ایران شامل می‌شود. برای عملیاتی‌سازی جهاد تبیین، چنان‌که خداوند می‌فرماید: «جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (توبه: ۴۱) باید از تمام توانایی‌ها و استعدادها بهره گرفت، چنانچه دشمن نیز از هر توان و استعدادی که دارد استفاده می‌کند. باید همه افراد جامعه دست‌درست هم داده و آن‌کس که پول دارد با مالش، آن‌کس که مقام دارد با مقامش، آن‌کس که زبان و قلم دارد با زبان و قلمش، آن‌کس که هنر دارد با هنرش و حتی به وسیله ابزارهای معنوی، آنکه ذکر، دعا و توسل و توجه است در راه جهاد تبیین قدم بردارد. بنابراین، هرکس هر توانی که دارد و در هر حدی که می‌تواند باید به جهاد تبیین بپردازد.

در جهاد تبیین زمان و مکان مطرح نیست. این جهاد امری فرامکانی و فرامرزی است و محدود و بسته به مکان و زمان نیست. بنابراین، باید به هر صورت که می‌توان دستاوردهای انقلاب اسلامی را به جامعه و جهان تبیین کرد. گاهی ممکن است که تبیین، تبیین شخصی و فردمحور باشد و فرد، خودش را تبیین کند مثل تبیین خود نسبت به مسائل انقلاب و دستاوردهای آن تا از راه حق منحرف نشود. گاهی نیز جهاد تبیین برای خانواده است. خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا» (تحریم: ۶).

از آنجا که واژه معنویت در زمینه‌های گوناگون به کار می‌رود به دست آوردن اصطلاحی جامع و فراگیر برای کاربردهای مختلف آن امر مشکلی است. در یک بررسی دقیق می‌توان تعریفی انتزاعی و حالتی نفسانی و ذومراتب که در ارتباط با خدا یا امر متعالی در روان خودآگاه و ناخودآگاه انسان از راه تعقل، جوشش درونی و عمل بیرونی آگاهانه و یا ناآگاهانه پدید آمده و بر شیوه نظر و عمل او تأثیر می‌گذارد را برای معنویت ذکر کرد (ناصری، ۱۳۸۷).

بحث از معنویت بدون در نظر گرفتن فرهنگ، جهان بینی و مذهب امر دشواری است. واژه معنویت و دین داری به یک معنا نیست. تفاوت یک انسان معنوی با یک انسان دین دار در این است که اولی بر اساس اعتقاد شخصی خود، هدفی متعالی یا خدایی را می‌جوید و بر همین اساس احساس اموری مانند دلسوزی و درک متقابل نسبت به دیگران در او به وجود می‌آید (فونتانا، ۱۳۸۵، ص ۳۷)، اما انسان دین دار در چارچوب دین رسمی و بر اساس گفته‌های پیشوایان دین به اموری از روی تعبد اعتقاد می‌یابد و یا عمل می‌کند نه بر اساس تعقل و اعتقاد شخصی. ممکن است هدف انسان معنوی و دین دار یکی باشد، اما روش هر کدام در رسیدن به آن هدف متفاوت است. اساس معنویت، تعقل است و اساس دین، تعبد (ملکیان، ۱۳۸۵، ص ۴۹). در مغرب زمین گاه معنویت جایگزین دین می‌شود، اما در بررسی عمیق‌تر می‌توان دریافت که معنویت نیازی اساسی، فطری و روان‌شناختی است که دین و مذهب بهترین پاسخ را برای آن فراهم می‌کند. بنابراین، معنویت جدا از زندگی مادی یا مقابل آن نیست، بلکه معنویت توحیدی می‌تواند بعد اصیل هر نوع فعالیت‌ی باشد (جان بزرگی، ۱۳۹۸، ص ۱۶). دو ویژگی که به صورت دائم در تمام انواع معنویات به چشم می‌خورد عبارت است از: امنیت و آرامش و ارتباط با خدا یا امر متعالی. در ادیان توحیدی، همه مسائل از جانب خدا ارزش داشته و به خدا برمی‌گردد. در ادیان غیرتوحیدی نیز به حسب مورد، امری متعالی جایگزین خداوند در ادیان توحیدی می‌شود. تأکید بر قید «در ارتباط با خدا» بودن معنویت این نکته را نیز شامل می‌شود که امور معنوی به طور لزوم باید جهت‌گیری الهی و متعالی داشته باشند. بنابراین، نباید به ظاهر تحجر کرده و مصادیقی را نمادهای اصیل معنویت دید؛ زیرا اگر روح هرگونه مناسکی (نماز، روزه، انفاق و...) که همان ارتباط

با خداست از آن گرفته شود به امری ضد معنوی و یا حداقل غیرمعنوی تبدیل می شود و بالعکس اگر امور ظاهری نیز جوهره آسمانی و غایات باطنی بیابند آن گاه از نمادها و مجاری معنویت خواهند شد.

به دلیل اهمیت معنویت گرایی، این مسئله در مباحث اخلاقی، روان شناسی و جامعه شناسی بررسی شده و تألیفات مستقلی نیز صورت گرفته است. ناصری (۱۳۸۷) در نوشتاری به بحران های معنوی در عصر حاضر پرداخته است. خدادادی سنگده، احمدی و آموستی (۱۳۹۴) در پژوهشی به عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده اشاره کرده اند. نوری (۱۳۹۴) در مقاله ای عوامل کاهش معنویت در خانواده را بررسی کرده است. در این راستا پژوهش حاضر سعی دارد با ارائه شاخصه های خانواده تراز انقلاب اسلامی، آسیب های معنویت خانواده را بررسی کرده و به سؤال های زیر پاسخ دهد:

- جهاد تبیین در آسیب شناسی معنوی خانواده تراز انقلاب اسلامی چگونه است؟؛

- ماهیت جهاد کبیر چیست؟؛

- خصوصیات خانواده تراز انقلاب اسلامی چیست؟؛

- آسیب شناسی معنوی در خانواده تراز انقلاب اسلامی چیست؟.

۲. پیشینه و ماهیت جهاد کبیر

در سال های ابتدایی رسالت حضرت محمد ﷺ به دلیل کمی نیروی انسانی، نوپایی دین اسلام و امید به هدایت مردم با استفاده از نیروی عقل و اندیشه، امکان شرکت در جنگ نظامی برای مسلمانان وجود نداشت، البته با گسترش کمی و کیفی نیروهای اسلامی و روشن شدن عناد مخالفان اسلام، جهاد نظامی در مدینه بر مسلمانان واجب شد. لفظ جهاد براساس ترتیب نزول برای اولین بار در آیه ۵۲ سوره فرقان استفاده شد. زمان نزول این سوره مکی، حدود سال های سوم تا پنجم بعثت تخمین زده می شود. این سال ها ازسویی سال های ابتدایی بعثت، ازسوی دیگر سال های دعوت عمومی پیامبر ﷺ و ازسوی سوم، سال های سختی مسلمانان بود که باعث هجرت به حبشه در سال پنجم بعثت و نزول سوره ای شد که بررسول خدا ﷺ نازل شد. (بهجت پور، ۱۳۹۱، ۱۲۹/۳) باتوجه به موارد گفته شده، می توان نتیجه گرفت که مراد الهی از جهاد

در سوره فرقان، جنگ نظامی نیست، بلکه هرگونه مقاومت غیرنظامی در برابر دشمنان، این جهاد را تأمین می‌کرد.

۳. مفهوم‌شناسی

۳-۱. جهاد در لغت و اصطلاح

واژه جهاد از ریشه جَهَد یا جَهْد به معنی مشقت و سختی (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۳۳/۳)، نیرو و توان (ابن فارس، ۱۴۰۴، ۴۸۶/۱) و تلاش و کوشش بسیار در راه رسیدن به هدف (فیومی، ۱۴۱۴، ۱۱۲) است. این کلمه به شکل صیغه مبالغه، مفهوم جنگ با کفار (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ۳۱۹/۱) را در خود جای داده است. کبیر از ریشه کبیر و به معنای بزرگی (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۲۶/۵) است. این واژه از اسمای الهی و به معنی عظیم‌القدر است و در غیر خدا معنی رئیس و رهبر دارد (قرشی، ۱۳۷۱، ۷۲/۶). کبیر در کمیت متصل و منفصل به کار می‌رود. گاهی نیز به اعتبار زمانی که در آن است، گفته می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۹۶). در ادبیات دینی از سه نوع جهاد نام برده شده است:

- جهاد اصغر درباره جنگ نظامی: نقل است که پیامبر به گروهی از مسلمانان که از جنگ بازمی‌گشتند، فرمود: «آفرین بر آنان که جهاد اصغر را به انجام رساندند» (کلینی، ۱۴۰۷، ۱۲/۵)؛

- جهاد اکبر برای مبارزه با نفس: رسول خدا ﷺ پس از تحسین مجاهدان نظامی آنها را تذکر می‌دهد که جهاد اکبر باقی مانده است و در پاسخ به این پرسش که: «آیا جهادی بالاتر از جهاد نظامی وجود دارد؟» فرمود: «بله، جهاد انسان با نفس خویش» (منسوب به علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۳۸۰). ایشان در عبارت دیگری ادامه داد: «بالاترین جهاد، مبارزه با نفس انسان است که بین دو پهلوش است» (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۴۶۷)؛

- جهاد کبیر که از آن بانام جهاد فرهنگی یاد می‌شود. از این جهاد در آیه ۵۲ سوره فرقان نام برده شده است: «فلا تطع الکافرین و جاهدهم به جهاداً کبیراً»؛ که به پیامبر ﷺ دستور داده می‌شود با عدم اطاعت از کافران با آنها جهاد کبیر انجام دهد.

۳-۲. ابزار جهاد کبیر

مفسران قرآن در شرح و تبیین مرجع ضمیر «ه» در آیه ۵۲ سوره فرقان: «فلا تطع الکافرین و جاهدهم به جهاداً کبیراً» که در واقع ابزار انجام جهاد کبیر است اقوال و وجوهی را مطرح کرده‌اند، البته برخی به صورت کلی آن را به استفاده از هر وسیله مادی یا عقلی برگردانده (زحیلی، ۱۴۱۸، ۸۴/۱۹) و برخی نیز استفاده از ابزار خاصی را مطرح نکرده‌اند (مصطفوی، ۱۴۳۰، ۱۵۰/۲).

۳-۲-۱. خداوند و یاری الهی

برخی از مفسران کلمه «الله» را مرجع ضمیر می‌دانند و آن را به توفیق و مدد الهی تعبیر کرده‌اند. نسفی از مفسران قرن هفتم در تفسیری که بر قرآن کریم نوشته شده، چنین آورده است: «و جاهدهم بهای بالله»؛ یعنی «بعونه و توفیقه» (نسفی، ۱۴۱۶، ۲۵۰/۳). مظهري از مفسران قرن سیزدهم در میان اهل سنت نیز این نظر را در میان احتمالات آورده است (مظهري، ۱۴۱۲، ۴۲/۷).

۳-۲-۲. اسلام

گروهی از مفسران با بیان احتمالات مختلف در تعیین مرجع میر، دین و اسلام را نیز یکی از وجوه می‌دانند. (شوکانی، ۱۴۱۴، ۹۴/۴؛ ماوردی، بی تا، ۱۵۰/۴؛ میبیدی، ۱۳۷۱، ۴۸/۷؛ ابوحنیان، ۱۴۲۰، ۱۱۷/۸؛ نخجوانی، ۱۹۹۹، ۳۱/۲؛ زحیلی، ۱۴۲۲، ۱۸۰۶/۲) آنها گاهی در بیان این نظریه به نقل روایات متمسک شده‌اند. ابن ابی حاتم (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹، ۲۷۰۷/۸)، طبری (طبری، ۱۴۱۲، ۱۵/۱۹) و برخی از مفسران دیگر در روایتی که به ابن زید ختم می‌شود اسلام را وسیله جهاد کبیر معرفی کرده‌اند.

۳-۲-۳. پیامبر و ائمه اطهار علیهم‌السلام

برخی از اقوال تفسیری، وسیله انجام جهاد کبیر را اهل بیت یا یکی از آنها معرفی کرده‌اند. گروهی از مفسران از جمله زمخشری، نسفی و آلوسی در تفاسیر خود باتوجه به وظیفه جهانی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در انداز مردم، وجود ایشان را وسیله جهاد کبیر دانسته‌اند. آنها چنین استدلال کرده‌اند که اگر براساس آیه «و لو شئنا لبعثنا فی کل قریة نذیراً؛ اگر می‌خواستیم به هر قریه‌ای بیم‌دهنده‌ای

می‌فرستادیم» (فرقان: ۵) در هر منطقه‌ای یک پیامبر مبعوث می‌شد، آن پیامبر فقط در همان منطقه وظیفه انذار و مجاهدت داشت، اما اکنون که وظیفه انذار همه مردم برعهده پیامبر ﷺ گذاشته شده است، پس همه نوع جهادی بر گردن ایشان نهاده شده و جهاد کبیر و جامع نیز باید توسط ایشان به کار گرفته شود (آلوسی، ۱۴۱۵، ۳۳/۱۰؛ نسفی، ۱۴۱۶، ۲۵۰/۳؛ زمخسری، ۱۴۰۷، ۲۸۶/۳). در تفسیر عرفانی بیان السعاده، امام علی علیه السلام وسیله انجام جهاد کبیر معرفی شده است: «و جاهد هم به أوبعلی» (گنابادی، ۱۴۰۸، ۱۴۵/۳).

۳-۲-۴. نوع رفتار و برخورد

برخی از آرای تفسیری، شیوه تعامل و برخورد با دشمنان را ابزار جهاد کبیر مطرح کرده‌اند. زجاج از مفسران اهل سنت در قرن چهارم با توجه به آخرین کلمه آیه قبل: «و لو شئنا لبعثنا فی کل قریة نذیراً» انذار را وسیله جهاد کبیر معرفی کرده است (زجاج، ۱۴۲۰، ۵۶۴/۲).

۳-۲-۵. قرآن کریم

بر اساس بخش زیادی از آرای تفسیری مفسران، مرجع ضمیر، قرآن کریم است. با پذیرش این نظر و با رجوع به روش‌های اشاره شده در سوره نحل برای مقابله غیرنظامی با دشمنان سه راه اصلی یافت می‌شود: «ادع الی سبیلک بالحکمة و الموعظة الحسنة و جادلهم بالتی هی احسن» (نحل: ۱۱۲۵). این سه راه عبارتند از: به کار گرفتن حکمت، اندرزهای نیکو و مناظره. حکمت در لغت به معنای عدل (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۴۳/۱۲) آمده است و در اصطلاح یعنی، رسیدن به حق با استفاده از علم و عقل (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۴۹). از نظر مفسران نخستین گام در دعوت به سوی حق، استفاده از منطق صحیح و استدلالات روشن با هدف تحریک و بیدار کردن عقل‌های خفته است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۴۵۵/۱۱). وعظ، انذار دادن (قرشی، ۱۳۷۱، ۲۲۸/۷)، وادار کردن به چیزی همراه با بیم دادن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۸۷۶) و ترساندن از سوءعاقبت (طریحی، ۱۳۷۵، ۲۹۳/۴) است. می‌توان موعظه را راهنمایی به سوی حق با تذکرات مفید و هشدارهای مناسب و سودمند (مصطفوی، ۱۴۳۰، ۱۶۴/۱۳) دانست. جدال عبارت است از:

مناظره و مقابله دو حجت با یکدیگر. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۰۵/۱۱) برخی مفسران جدال احسن را سومین گام و مخصوص کسانی می‌دانند که ذهنشان انباشته از مسائل نادرست شده است و فقط با مناظره می‌توان ذهن آنها را خالی کرد تا آمادگی برای پذیرش حق پیدا کنند. بدیهی است مجادله و مناظره نیز هنگامی مؤثر است که: «بالتی هی احسن» باشد، حق و عدالت، درستی امانت و صدق و راستی بر آن حکومت کند و از هرگونه توهین، تحقیر، خلاف‌گویی و استکبار خالی باشد و جنبه‌های انسانی آن حفظ شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۴۵۶/۱۱).

۳-۳. مؤلفه‌های جهاد کبیر

براساس اینکه ابزار جهاد کبیر عدم اطاعت از کافران باشد باید مجاهدان این عرصه ابتکار عمل به‌دست گیرند و خود را از هرگونه وابستگی و پیروی برهاند و فرهنگ مقاومت را در خود و جامعه نهادینه کنند، هرچند بدیهی است که بهترین و برترین وسیله‌رهایی از وابستگی، بازگشت به قرآن کریم و استفاده از رهنمودهای همه‌جانبه این کتاب شریف است. برای نیل به این مقصود، مرور مفاهیم و عبارات قرآن این راه را نمایان می‌کند که باید دشمن را شناخت و از دوستی با او پرهیز کرد. (ر.ک.، آل عمران: ۲۸) همچنین با تحقق وعده‌های الهی از جمله غلبه نهایی حق بر باطل (ر.ک.، یونس: ۸۲) حمایت و دفاع الهی از مؤمنان (ر.ک.، عنکبوت: ۶۹) تصفیه منافقان (ر.ک.، آل عمران: ۱۷۹) و... که مبنایی برای تحقق جهاد کبیر در نظر گرفته می‌شود، می‌توان در راه استخراج و طرح نظریات فرهنگی با توکل بر خداوند (ر.ک.، یونس: ۷۱)، تقوایی‌سازی (ر.ک.، احزاب: ۱)، خستگی‌ناپذیری و قاطعیت (ر.ک.، احزاب: ۴۸)، تلاش و استقامت (ر.ک.، احقاف: ۱۳) و مهندسی فرهنگی را بر مبنای قرآن کریم و سنت معصومان طراحی کرد. بدین ترتیب استقلال جامعه اسلامی (ر.ک.، کهف: ۵۱) و اقتدار امت اسلامی (ر.ک.، انفال: ۶۰) تأمین و تضمین خواهد شد و از این راه برتری و تسلط دشمنان نیز قطع می‌شود (ر.ک.، نساء: ۱۴۱).

۳-۴. قدرت نرم

این اصطلاح به معنی قدرت نامحسوس و شیوه‌ای است برای رسیدن به نتایج دلخواه بدون تهدید و تشویق آشکار و ملموس. (جعفری و میراحمدی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۷) قدرت نرم در مقابل جنگ نرم مطرح می‌شود. جنگ نرم، استفاده دقیق و برنامه‌ریزی شده از قدرت نرم علیه نظام‌های سیاسی مورد هدف برای تأثیرگذاری بر باورها و ارزش‌های بنیادین سیاسی فرهنگی اجتماعی و اقتصادی است (نایینی، ۱۳۸۹، ص ۷). هدف از جنگ نرم، بی‌ثبات سازی یا براندازی نرم در کشور مورد تهاجم است که از راه مشروعیت‌زدایی و بحران‌سازی در کشور مورد حمله دنبال می‌شود (حسینی، ۱۳۹۲، ص ۳۷). براین اساس اقداماتی که برای مصونیت‌بخشی نسبت به این تهاجم صورت می‌گیرد قدرت و دفاع نرم نام می‌گیرد (مروجی طبسی، ۱۳۹۶، ص ۲۸۵). جنگ نرم در مقابل جنگ سخت مطرح شده است. در فرآیند اعمال قدرت سخت آنچه بیش از دیگر ابزارها مورد استفاده قرار می‌گیرد ابزار نظامی است، اما در جنگ نرم از ابزار فرهنگی استفاده می‌شود (حسینی، ۱۳۹۲، ص ۳۵). در این جنگ مجموعه‌ای از روش‌ها به کار می‌رود که بسیاری از آنها هم‌زمان بوده و با یکدیگر هم‌پوشانی دارند. مهمترین و مؤثرترین شیوه‌های جنگ نرم شامل دو روش اصلی گفتاری و رفتاری است (نایینی، ۱۳۸۹، ص ۲۹). باتوجه به مطلبی که بیان شد برای کسب موفقیت جهاد کبیر در بحث خانواده ابتدا باید آسیب‌های موجود در خانواده شناسایی شود تا بتوان برای جهاد تبیین و جهاد کبیر برنامه‌ریزی کرد.

۴. خصوصیات خانواده تراز اسلامی

باتوجه به اهمیت خانواده در جهاد کبیر و نقش بی‌بدیل این نهاد مقدس در انتقال فرهنگ و عقاید به نسل‌ها و نیز تأثیر شگرف خانواده بر صحت روحی و روانی جامعه، ارائه الگوی مطلوب خانواده تراز اسلامی می‌تواند گام بزرگی در راه رشد و تکامل جامعه باشد. بدین‌منظور در ذیل به برخی از خصوصیات خانواده تراز انقلاب اسلامی اشاره می‌شود که همان سبک زندگی است که قرآن و اسلام برای پیشرفت کامل و بهتر خانواده‌ها و جامعه پیش‌روی انسان‌ها قرار داده است.

۴-۱. پذیرش حاکمیت الهی ولایت‌پذیری

توصیه قرآن برای خانواده تراز اسلامی حضور پررنگ، سازنده و عمیق حاکمیت الهی در همه امور و روابط خانوادگی است. پس از پذیرش حاکمیت الهی در خانواده، مسئله مهم بحث ولایت‌پذیری و ولایت‌مداری است. اساس خانواده برپایه ولایت است و ولایت نیز نوعی تمرین اعتقادی و عملی است که توسط والدین دین‌مدار در خانواده پیاده شده و فرزندان در چنین محیطی بزرگ می‌شوند. حال اگر این فرزندان بتوانند اطاعت و احترام نسبت به پدر را که ولی و سرپرست آنهاست به خوبی یاد بگیرند و تمرین کنند، معلوم می‌شود که می‌توانند از امر ولی خدا نیز اطاعت کنند. (محقق و دیگران، ۱۳۹۹، ص ۱۳) خانواده معنوی با پذیرش حاکمیت الهی در راستای احکام و قوانین الهی حرکت می‌کند و به‌طور دائم در تلاش برای آزادی انسان از عبودیت غیرخدا و نفی حاکمیت‌های باطل و دروغین خواهد بود. او برای توسعه و گسترش ارزش‌ها و فرهنگ دینی، خود را در میدان مبارزه افکنده و عظیم‌ترین تحول و انقلاب الهی را تبیین می‌کند.

۴-۲. دینی و معنوی بودن همه امور و روابط خانوادگی

در زندگی معنوی همه امور براساس حاکمیت الهی شکل گرفته است، حتی در آنجا که شهوت و لذت وجود دارد و احساس می‌شود که احتیاجی به در نظر گرفتن آموزه‌های دینی نیست. احادیث فراوانی به این مسئله اشاره کرده‌اند. در برخی روایات از ازدواج به نیت غیر الهی و یا ازدواج با ریاء و سمعه (آوازه طلبی) نهی شده است. (تمیمی، ۱۳۸۳، ۱۹۶/۲ و ۷۱۴) گروهی تصریح می‌کنند هنگامی که خداوند خیر اهل خانه‌ای را بخواهد آنها را آگاه در دین می‌کند (کوفی، بی تا ص ۱۴۹). گروهی به انجام وضو پیش از انجام آمیزش جنسی تأکید می‌کنند (کلینی، ۱۳۶۳، ۴۸۱/۳ و ۵۵۰/۵؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۵۳۳/۳؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۴۰۹/۷). گروهی به نیکی به پدر و مادر، عبادت خدا و شریک نگرستن برای او دستور می‌دهند (ر.ک.، بقره: ۸۳؛ ر.ک.، نساء: ۳۶). یکی از لوازم دینی و معنوی بودن امور و روابط خانوادگی این است که معیار و اولویت در انتخاب همسر باید تقوا، دین‌داری و قرب به خداوند باشد. آیات زیادی بر این مطلب تأکید دارند. برخی با ارزش‌ترین

انسان‌ها را باتقواترین آنها می‌دانند (ر.ک.، حجرات: ۱۳). بنابراین، همسری باارزش‌تر است که صاحب دین باشد (حمیری، ۱۴۱۳، ص ۷۶؛ طبرسی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۴). دسته‌ای کسی را که دخترش را به فاسق یا شراب‌خوار بدهد قطع‌کننده رحم خودش و مانند کسی که دخترش را به سمت زنا قیادت کرده است، معرفی کرده‌اند (صدوق، ۱۴۰۴، ۵۸/۴؛ صدوق، ۱۴۱۷، ص ۳۳۹). گروهی شایسته نمی‌دانند که مسلمان یا مؤمن با یهودی، نصرانی یا ناصبی ازدواج کند (اشعری، ۱۴۰۸، ص ۱۱۸؛ طوسی، ۱۳۷۵، ۱۸۳/۳).

۴-۳. قانونمند بودن بهره جنسی، ازدواج و تولیدمثل

در اسلام، نظام و نهاد خانواده جایگاه والایی دارد. از نگاه اسلام، زندگی فردی شایسته و خانواده‌ای مورد تأیید است که برآمده از ازدواج مشروع و سنتی باشد و صیغه عقد درمیان مرد و زن خانواده خوانده شود. (ر.ک.، ذاریات: ۴۹؛ ر.ک.، نور: ۳۲؛ ر.ک.، روم: ۲۱؛ ر.ک.، صدوق، ۱۴۰۴، ۳۸۳/۳) از نگاه قرآن کریم عفت جنسی، قداست داشته و ارزشمند است و روابط جنسی تنها در چارچوب خاص و مشروع جایز است. برخی از آیات کسانی را که به جای نظام همسری و درصد ارضای نیازهای جنسی خود از راه هم‌جنس‌گرایی بوده‌اند جاهل (ر.ک.، نمل: ۵۵)، اسراف‌کار (ر.ک.، اعراف: ۸۱)، مجرم (ر.ک.، اعراف: ۸۴)، تعدی‌کننده (ر.ک.، شعراء: ۱۶۶)، مفسد (ر.ک.، عنکبوت: ۳۰)، ظالم (ر.ک.، عنکبوت: ۳۱) و فاسق (ر.ک.، عنکبوت: ۳۴) خوانده‌اند. روایات فراوانی بر رعایت عفاف و بهره‌گیری جنسی در چارچوب خاص دلالت یا اشاره دارند. برخی بافضیلت‌ترین چیزی را که خداوند به وسیله آن عبادت می‌شود عفت آلت جنسی می‌دانند (برقی، ۱۳۷۰، ۲۹۲/۱). برخی دیگر یکی از نشانه‌های دین را عفت ذکر می‌کنند و بهترین زنان را زنان عفیف و پاک‌دامن می‌دانند. در برخی توصیه می‌شود جز با زن عفیف ازدواج نشود (راوندی، ۱۳۶۸، ص ۱۹۶؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۳۸۹/۳؛ کلینی، ۱۳۶۳، ۳۵۴/۵). آیات و روایات فراوانی بر قداست و ارزش داشتن فرزندآوری دلالت یا اشاره دارند. برخی توصیه می‌کنند با دختران بکری که زیاد بچه‌آور هستند، ازدواج کنید. گروهی توصیه می‌کنند با دختران بکر ازدواج کنید؛ زیرا آنها بیشتر و بهتر بچه

می‌آورند (کلینی، ۱۳۶۸، ۳۳۳/۵؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۹۵). در برخی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «من در روز قیامت به وسیله شماها بر امت مباحثات می‌کنم» (راوندی، ۱۳۷۶، ص ۱۳)، حتی به وسیله سقط (کلینی، ۱۳۶۳، ۳۳۴/۵؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۹۵). پس براساس زندگی اسلامی هم فرزندآوری و هم پرورش فرزند ارزش و قداست بالایی دارد و هم مشروع بودن آن اهمیت ویژه‌ای دارد.

۴-۴. رعایت حقوق و احترام بین اعضای خانواده

در سبک زندگی قرآنی، اعضای خانواده مراتب، احترام و حقوق خاصی دارند که باید نسبت به یکدیگر آنها را در نظر بگیرند. آیات فراوانی بر این مطلب اشاره دارند. برخی دستور به تشکر از والدین می‌دهند (ر.ک.، لقمان: ۱۴)، گروهی به نیکی به پدر و مادر توصیه می‌کنند (ر.ک.، بقره: ۸۳؛ نساء: ۳۶؛ انعام: ۱۵۱؛ عنکبوت: ۸). برخی دستور می‌دهند که با والدین ملایم و شایسته سخن گفته شود. برخی به تواضع در برابر والدین دستور می‌دهند (اسراء: ۲۴). احادیث فراوانی نیز بر این مسئله دلالت یا اشاره دارند. گروهی یکی از گناهان کبیره را عاق پدر و مادر می‌دانند (عیاشی، ۱۳۸۰، ۲۳۷/۱). دسته‌ای اعلام می‌دارند خداوند نیکی به پدر و مادر را جزو لشکر عقل و ضد آن، عقوبت را جزو لشکر جهل قرار داده است (برقی، ۱۳۷۰، ۱۹/۱). در آیه ۳۴ سوره نسا و آیه ۵ سوره تحریم و احادیث فراوان به زن فرمان پیروی از شوهر داده شده است (کوفی، بی‌تا، ص ۱۱۱؛ راوندی، ۱۳۷۶، ص ۴۳). گروهی یکی از حقوق شوهر بر زن را اطاعت از شوهر و عدم عصیان او می‌دانند (کلینی، ۱۳۶۳، ۵۰۶/۵) و گروهی نهی می‌کنند از اینکه زن بدون اذن شوهر از خانه خارج شود (عریضی، ۱۴۰۹، ص ۱۷۹؛ حمیری، ۱۴۱۳، ص ۲۲۶). بنابراین، آیات قرآن و روایات معصومین علیهم السلام برای خانواده‌ها با سبکی که صاحب نظران غربی و مدرن می‌دهند و زنان را از پیروی از شوهران خود باز می‌دارند در تعارض است.

۴-۵. وحدت، همکاری و مهرورزی

در قرآن به تعاون در امور خیر و نیک توصیه شده است و برخی دستور به تعاون بر نیکی و تقوا داده‌اند. همچنین بر مهرورزی و عطوفت افراد به هم تأکید شده است. برخی یکی از نشانه‌های خداوند را این می‌دانند که برای بشر از خود بشر، زوج‌هایی را آفریده است تا به سوی آنها آرامش بگیرند و میان آنان مودت و رحمت قرار داده است (ر.ک.، روم: ۲۱). برخی می‌گویند خداوند از یک نفس زوجش را آفرید تا به سوی آن زوج آرام گیرد. روایات فراوانی بر تعاون و همیاری تأکید دارند. گروهی به تعاون بر حق دستور می‌دهند. در برخی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تا زمانی امت خود را در خیر و برکت می‌داند که تعاون بر نیکی و تقوا کنند (کلینی، ۱۳۶۳، ۱۴۲۲/۱؛ صدوق، ۱۴۲۲، ص ۳۴). احادیث گوناگون بر عطوفت و مهرورزی اعضای خانواده دلالت دارند. گروهی به مرحمت و مهربانی نسبت به یکدیگر تصریح می‌کنند (اهوازی، ۱۴۰۲، ص ۲۷). احادیثی نیز بر بودن اعضای خانواده در کنار هم تأکید دارند. برخی نشستن شخص در نزد خانواده‌اش را محبوب‌تر از نشستن نزد خداوند و اعتکاف در مسجد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌دانند (مالکی، ۱۴۱۰، ۱۲۲/۲). برخی یکی از علائم تکبر مرد را غذا خوردن مرد با خانواده‌اش می‌دانند (قمی، ۱۴۱۳، ص ۲۸۶).

۴-۶. احساس مسئولیت اعضای خانواده نسبت به امور خانواده و جامعه

خانواده می‌تواند با تربیت فرزندان صالح، مسئولیت‌پذیر و توانمند آنها را برای ورود مؤثر در اجتماع آماده کند و مواردی که تا به حال بیان شد را به کار گیرد. فرزندان نیز با مسئولیت‌پذیری، ولایت‌پذیری و عملکرد بصیرانه و مؤمنانه می‌توانند در جامعه به انتقال معنویت به نسل بعدی مؤثر قرار گیرند.

۵. آسیب‌شناسی معنویت‌گرایی در خانواده

خانواده، بنیادی‌ترین و مهمترین نهاد اجتماعی و انسانی بوده که در شکل‌گیری معنویت افراد و جامعه نقش بسزایی دارد. امروزه کاهش معنویت در جامعه تأثیر عمیق و شگرفی بر جنبه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تربیتی جوامع برجا گذاشته است. همگام با این

تحولات اجتماعی، ارزش‌ها و کارکردهای خانواده نیز دچار دگرگونی‌هایی شده است که این آسیب‌ها را در دو حوزه می‌توان پیگیری کرد.

۵-۱. آسیب‌های مدرنیته شدن در خانواده

خانواده در گذشته مهمترین و اصلی‌ترین نهاد تربیتی و هویت‌ساز بود، اما امروزه با صنعتی شدن جوامع و ورود فن‌آوری‌های مدرن، کارکردهای خانواده با چالش مواجه شده است.

۵-۱-۱. جایگزینی ارزش‌های دینی با ارزش‌های غربی

با ورود فن‌آوری مدرن، خانواده‌ها از ارزش‌های آن تأثیر می‌گیرند. فضای امن و صمیمی خانواده با نادیده گرفتن ارزش‌ها و باید‌ها و نباید‌های دینی و اخلاقی از بین می‌رود و کانون ثبات و آرامش گذشته به فضای پراضطراب و بی‌ثبات و نامناسب برای رشد و تربیت اخلاقی و دینی فرزندان تبدیل می‌شود. مولانا در این باره می‌گوید: «مسئله اصلی در جریان رواج فن‌آوری‌های مدرن، ایدئولوژی یا ارزش‌های نهفته در توسعه و زیرساخت این فن‌آوری‌ها و استفاده‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی از آنهاست». به عبارت دیگر، بزرگ‌راه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، بی‌طرف و خالی از ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نیستند. اهداف اصلی توسعه جهانی این‌گونه نظام‌های صنایع فرهنگی و اطلاعاتی که به‌ویژه با بازاریابی و روش‌های اقتصادی همراه هستند این روزها مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته و آگاهی از آنها شرط اول و لازم در هرگونه برنامه‌ریزی ملی است (مولانا، ۱۳۸۰، ص ۲۱۵). در جوامع غرب‌زده، خانواده ارزش و جایگاه خود را از دست می‌دهد و دچار انواع انحراف‌ها و ناهنجاری‌ها می‌شود و روابط اعضای خانواده را سرد و بی‌ثبات می‌کند.

۵-۱-۲. فردگرایی اعضای خانواده

فردگرایی بر روابط درون خانواده تأثیر می‌گذارد و با تقویت گرایش‌های فردی، حقوق و مصالح فردی بر حقوق و مصالح خانواده و جامعه تقدم می‌یابد. یکی از ویژگی‌های خانواده که نهادی اجتماعی است مقدم بودن فرهنگ جمع‌گرایی بر خواسته‌های فردی است. توجه و تمرکز بر فرد

و تمایلات او در فرهنگ مدرنیته او را از زندگی گروهی و خانوادگی دور و خودبینی ایجاد می‌کند و زندگی جمعی در نهاد خانواده را تضعیف و انسجام و هم‌بستگی خانواده و به تبع آن وحدت اجتماعی را نابود و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را کاهش می‌دهد.

۵-۱-۳. مادی‌گرایی اعضای خانواده

گرایش به رفاه افراطی از پیامدهای فن‌آوری مدرن و فرهنگ مدرنیته است که کانون خانواده را از عواطف و احساسات معنوی دور کرده و به دل‌مشغولی‌های مادی و دنیوی سرگرم می‌کند. درحالی‌که معنویت، باورها و آداب و رسوم مذهبی در خانواده‌های سنتی جایگاه ویژه‌ای دارد و میان این آداب‌ها با سلامت اخلاقی و رفتاری اعضای خانواده ارتباط مستقیمی برقرار است. یونگ معتقد است: «دوسوم از بیمارانی که از سراسر جهان به من مراجعه کرده‌اند افراد تحصیل کرده و موفقی هستند که درد بزرگ یعنی، پوچی و نامفهومی و بی‌معنا بودن زندگی، آنها را رنج می‌دهد» (نصری، ۱۳۸۷).

۵-۱-۴. مصرف‌گرایی افراطی در خانواده

فن‌آوری مدرن رسانه‌ای با گسترش سبک زندگی مدرن با ظاهر زیبا و فریبنده‌اش و رواج مصرف بی‌رویه در خانواده و ترغیب به خرید و مصرف کاذب کالاها، سلامت روحی و روانی افراد را با توجه به نیاز روبه‌رشد تهدید و گرایش‌های معنوی را کم‌رنگ می‌کند؛ زیرا با مصرف‌گرایی افراطی، مشکلات مالی گریبان‌گیر خانواده می‌شود و خانواده را به کار و اشتغال تمام‌وقت مجبور می‌کند. اعضای خانواده مانند غریبه با یکدیگر زندگی می‌کنند و وقت کمتری را با یکدیگر می‌گذرانند و سبب بی‌توجهی افراد به یکدیگر و در نتیجه خودبینی و فردگرایی می‌شود. این موضوع باعث غلبه رویکرد مادی‌گرایانه می‌شود. (یاوری وثاق، ۱۳۹۱، ص ۶)

۵-۱-۵. بحران هویت در خانواده

در عصر حاضر، بحران هویت در گذر از زندگی سنتی به مدرن دامن‌گیر خانواده‌ها شده است. پاستر از نظریه‌پردازان پست‌مدرنیسم می‌گوید: «آنچه در نوآوری‌های فنی مربوط به عصر دوم رسانه‌ها

یعنی، عصر اینترنت، پست الکترونیکی و ماهواره مهم است دگرگونی گسترده فرهنگ، هویت فرهنگی و روش جدید ساخته شدن هویت هاست» (پاستر، ۱۳۷۸، ص ۵۲). این منابع با ماهیت گستردگی و فراگیری که دارند بدون هیچ محدودیتی از مرزهای ملی گذشته و جوامع بشری را با الگوهای متعدد و متنوعی روبه‌رو کرده‌اند که هویت یابی و توجه به بعد اصیل معنوی انسان در این جوامع را دچار مشکل ساخته است (مک کوئیل، ۱۳۸۰، ص ۸۰).

۵-۲. آسیب‌های رفتاری درون خانواده

۵-۲-۱. جایگزینی سرگرمی‌های جدید برای پرشدن اوقات فراغت

امروزه رسانه‌ها اوقات فراغت خانواده‌ها را به‌گونه‌ای پرکرده‌اند که فرصت حضور آنها در جمع صمیمی خانواده از بین رفته است. فن‌آوری مدرن، خانواده‌های امروزی را گرفتار نوعی کاستی و سردی در روابط و مناسبات و توجه و صرف وقت برای امور معنوی کرده است که به مواردی از آنها اشاره می‌شود:

اول) ایجاد فاصله بین فرزندان و والدین در خانواده

بخش مهمی از زندگی کودکان و نوجوانان، بازی و فعالیت‌های تفریحی است که در شکل‌گیری شخصیت و روحیات آنها در بزرگسالی نقش مهمی ایفا می‌کند. ذهن کودک پذیرای هرگونه تجربه و آموزش است و خانواده‌ها می‌توانند با بازی، سرگرمی و تفریح، آنها را برای زندگی آماده کنند. یکی از شیوه‌های تربیت فرزندان، بازی کردن و هم‌بازی شدن با آنهاست. والدین می‌توانند از این راه وارد دنیای کودک شوند و با او ارتباط نزدیک و صمیمانه‌ای برقرار کنند. امروزه دنیای کودکان و نوجوانان را تلویزیون و دیگر رسانه‌ها و ابزارهای مدرن احاطه کرده است. فن‌آوری‌های مدرن با برقراری رابطه با کودکان و نوجوانان فرصت باخانواده‌بودن را از آنها گرفته و سبب سردی روابط آنها با والدینشان شده است. (یاوری وثاق، ۱۳۹۱، ص ۶)

دوم) عدم ارضای نیازهای عاطفی کودکان

تفریح و سرگرمی در خانواده‌ها با فن‌آوری‌های مدرن، فرصتی برای ابراز محبت اعضا به یکدیگر و برآوردن نیازهای عاطفی آنها باقی نمی‌گذارد؛ زیرا در زندگی مدرن، بیشتر وقت افراد برای کار و

اشتغال سپری می‌شود و باقیمانده اوقاتی را که باید درکنار یکدیگر باشند و به تفریح و سرگرمی سپری کنند به وسیله ابزارهای مدرن پر شده است. سرگرمی و تفریح با ابزارهای مدرن، جایگزین روابط خانوادگی شده است. در نتیجه، نیازهای عاطفی آنها نادیده گرفته می‌شود و اعضا دچار کمبود محبت می‌شوند. درحالی که یکی از روش‌های تربیتی که در فرهنگ اسلامی نیز بر آن تأکید شده برقراری ارتباط عاطفی و محبت‌آمیز با فرزندان است.

سوم) گوشه‌گیری کودکان در خانواده

رواج سرگرمی‌های کامپیوتری و ارتباطات مجازی در خانواده، روابط عاطفی اعضای خانواده با یکدیگر و با دیگر خانواده‌ها را کم کرده و افراد خانواده را به تدریج گوشه‌گیر و از اجتماع دور می‌کند. به همین دلیل پس از ورود به جامعه به دلیل ناتوانی در برقراری ارتباط با دیگران دچار ناامیدی می‌شوند و با قطع ارتباط با جامعه و دیگران آسیب می‌بینند.

چهارم) کاهش نظارت و کنترل فرزندان در تربیت فرزندان

در گذشته تربیت فرزندان در خانواده متمرکز بود و خانواده‌ها فرزندان را براساس ارزش‌ها و باورهای مورد قبول خود تربیت می‌کردند، اما امروزه رسانه‌ها جایگزین والدین می‌شوند و ابتکار عمل را در پرورش همه جانبه فرزندان به دست می‌گیرند آن گونه که اقتصاد، بازار، سود و تجارت می‌خواهد. در این وضعیت، کودکان براساس ارزش‌ها و باورهای حاکم بر خانواده رشد نمی‌کنند و از همان کودکی بین آنها و والدینشان اختلاف و فاصله به وجود می‌آید. ازسوی دیگر باوجود فن‌آوری‌های مدرن، کنترل اخلاق و رفتار فرزندان برای والدین دشوار شده است. حجم بالای اطلاعات گسترده، ناکارآمد و غیراخلاقی در رسانه‌ها امروزه وظایف خانواده را در کنترل فرزندان در عرصه رسانه سنگین کرده است. این مشکل را از دو جنبه می‌توان بررسی کرد: اول اینکه فن‌آوری‌های مدرن با ماهیت و ویژگی که دارند غیرقابل کنترل هستند؛ دوم اینکه ارزش‌ها و نگرش‌هایی را که با خود به همراه می‌آورند جایگاه والدین را در قالب سرپرست خانواده از بین برده است و فرزندان جایگاهی برابر با والدین دارند. ازسویی فرهنگ مادی‌گرایی، مصرف‌زدگی و

لذت‌گرایی را در عمق جان فرزندان تسری داده و فرصت درک معنوی و شکوفایی‌گرایی‌های فطری معنوی را خشک می‌کند.

۶. نتیجه‌گیری

جهاد تبیین یا جهاد کبیر در بررسی نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل نشان می‌دهد که خانواده تراز انقلاب اسلامی که ظرفیت گسترش معنویت در جامعه بین‌الملل را در خود ایجاد کرده است شاخص‌هایی مانند تقدم حاکمیت الهی بر همه امور و روابط خانوادگی، احترام و رعایت حقوق متقابل بین اعضای خانواده، بهره‌جنسی و تولید نسل قانونمند و شرعی، اتحاد و تعاون، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی بین اعضای خانواده و نسبت به جامعه، بصیرت نسبت به اقتضانات جامعه جهانی همراه با ولایت‌پذیری و موعودگرایی که بستر تلاش در اصلاح خود و تعهد نسبت به اقدام برای اصلاح اجتماعی را به‌دنبال دارد. در چنین خانواده‌ای باوجود معرفت نسبت به آسیب‌هایی که شکوفایی معنوی خانواده را دچار چالش می‌کند و آسیب‌های مدرنیته شدن مانند فردگرایی، مادی‌گرایی، مصرف‌گرایی، جایگزینی ارزش‌های دینی با فرهنگ غربی و آسیب‌های رفتاری مثل ایجاد فاصله بین اعضای خانواده، کمبود محبت فرزندان و گوشه‌گیری آنها، نبود تمرکز در تربیت صحیح و دینی فرزندان را به‌دنبال دارد، تلاش می‌کند با استفاده از راهکارهای صحیح، به‌هنگام، هوشیارانه و مدبرانه عمل کند.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۷۳). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: انتشارات امیرالمؤمنین.
۱. ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد (۱۴۱۹). تفسیر القرآن العظیم. ریاض: مکتبه نزار مصطفی‌الباز.
۲. ابن اثیر، مبارک بن احمد (۱۳۶۷). النهایه فی غریب الحدیث و الأثر. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶). الأملی. تهران: کتابچی.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
۵. ابوحنیف، محمد بن یوسف (۱۴۲۰). البحر المحیط فی التفسیر. بیروت: دار الفکر.
۶. اهوازی، حسین (۱۴۰۲). الزهد. مصحح: عرفان‌بان، غلامرضا. قم: المطبعه العلمیه.
۷. آلوسی، سید محمود (۱۴۱۵). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی. بیروت: دار الکتب العلمیه.
۸. بی‌نام (۱۴۰۰). جهاد تبیین یک فریضه قطعی و فوری است. <http://hadith.net>

۹. تمیمی، نعمان (۱۳۸۳). دعائم الاسلام. قاهره: دار المعارف.
۱۰. جان بزرگی، مسعود (۱۳۹۵). درمان چندبعدی معنوی: امکان تبیین پدیده‌های روانی اسلامی و اختلال با سازه‌های معنوی شخصیت براساس منابع دینی. نشریه پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۲(۱۴)، ۱۷۳-۱۸۹.
۱۱. جعفری پناه، مهدی، و میراحمدی، منصور (۱۳۹۱). مؤلفه‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران با رویکرد اسلامی. نشریه معرفت سیاسی، شماره هشتم، سال چهارم، شماره دوم، ۱۰۵-۱۲۲.
۱۲. حسینی، سیده صدیقه (۱۳۹۲). اهداف فرهنگی در جنگ نرم رسانه‌ای (رسانه ملی و الگوها). قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی.
۱۳. حمیری، عبدالله (۱۴۱۳). قرب الاسناد. قم: مؤسسه آل البیت.
۱۴. خدادادی سنگده، جواد، احمدی، خدابخش، و آموستی، فروغ (۱۳۹۴). شناسایی عوامل معنوی مؤثر بر سلامت خانواده‌های نظامی. نشریه علوم مراقبتی نظامی، سال دوم، شماره ۳، ۱۳۴-۱۴۲.
۱۵. راغب اصفهانی، محمد بن حسن (۱۴۱۲). مفردات الفاظ القرآن. بیروت: دار القلم.
۱۶. راوندی، سعید (۱۳۶۸). قصص الانبیاء. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۷. راوندی، سید فضل الله (۱۳۷۶). النوادر. تهران: بنیاد فرهنگی حاج محمد حسین کوشانپور.
۱۸. زجاج، ابراهیم بن سری بن سهل (۱۴۲۰). اعراب القرآن. بیروت: دار الکتب المصری و دار الکتب المعاصر.
۱۹. زمخشری، محمود (۱۴۰۷). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل. بیروت: دار الکتب العربی.
۲۰. شوکانی، محمد بن علی (۱۴۱۴). فتح القدیر. دمشق: دار ابن کثیر.
۲۱. صدوق، محمد (۱۴۲۲). التوحید. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۲. صدوق، محمد (۱۴۰۴). من لایحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۳. طبرسی، حسن (۱۳۹۲). مکارم الاخلاق. قم: منشورات شریف رضی.
۲۴. طبری، ابوجعفر محمد بن جریر (۱۴۱۲). جامع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار المعرفه.
۲۵. طریحی، فخرالدین محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرین. تهران: مرتضوی.
۲۶. طوسی، محمد (۱۳۶۵). تهذیب الاحکام. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۲۷. طوسی، محمد (۱۳۷۵). الاستبصار. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۲۸. عریضی، علی (۱۴۰۹). مسائل علی بن جعفر و مستدرکاتها. مشهد: کنگره جهانی امام رضا علیه السلام.
۲۹. عیاشی، محمد (۱۳۸۰). تفسیر العیاشی. تهران: المکتبه العلمیه الاسلامیه.
۳۰. فونتانا، دیوید (۱۳۸۵). روان شناسی دین و معنویت. مترجم: الف، ساوار. بی جا: نشر ادیان.
۳۱. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی. قم: مؤسسه دار الهجره.
۳۲. قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۳۳. قمی، جعفر (۱۴۱۳). جامع الاحادیث. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۳۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). الکافی. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۳۵. کلینی، محمد (۱۳۶۳). الکافی. محقق: غفاری، علی اکبر. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۳۶. کوفی، محمد (بی تا). الجعفریات. تهران: مکتبه الحدیثه.
۳۷. گنابادی، سلطان محمد (۱۴۰۸). تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباده. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۳۸. ماوردی، علی بن محمد (بی تا). النکت و العیون. بیروت: دار الکتب العلمیه.

۳۹. محقق، صدیقه، و شریفی، فاطمه (۱۳۹۹). نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل. نشریه علمی-تخصصی مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، ۹، ۲(۱)-۳۳.
۴۰. مروجی طبسی، حمید (۱۳۹۶). جایگاه جهاد کبیر در حوزه فرهنگ. مجموعه مقالات قرآن و جامعه‌شناسی. قم: نشریه بین‌المللی المصطفی، ۲۷۶-۳۰۰.
۴۱. مصطفوی، حسن (۱۴۳۰). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. بیروت: دار الکتب العلمیه.
۴۲. مظهری، محمدتئاته (۱۴۱۲). التفسیر المظهری. پاکستان: مکتبه رشدیه.
۴۳. مک‌کوئیل، دنیس (۱۳۸۲). درآمدی بر نظریه‌های ارتباطات جمعی. مترجم: اجلائی، پرویز. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۴۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۴۵. ملکیان، مصطفی (۱۳۸۵). سازگاری معنویت و مدرنیته. نشریه بازتاب اندیشه، شماره ۷۷، ۴۵-۵۲.
۴۶. منسوب به علی بن موسی علیه السلام، امام هشتم (۱۴۰۶). الفقه المنسوب الی الامام الرضا علیه السلام. مشهد: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام.
۴۷. مولانا، حمید (۱۳۸۰). ظهور و سقوط مدرن. تهران: کتاب صبح.
۴۸. میبیدی، احمد بن محمد (۱۳۷۱). کشف الاسرار و عده الاثرار. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۴۹. ناصری، علی‌رضا (۱۳۷۸). بحران معنویت در عصر حاضر. قم: انتشارات جامعه المصطفی‌العالمیه.
۵۰. نایینی، علی محمد (۱۳۸۹). درآمدی بر ماهیت‌شناسی جنگ نرم. نشریه راهبردی دفاعی، سال هشتم، شماره ۲۸، ۱۲۱-۳۲.
۵۱. نجوانی، نعت‌الله بن محمود (۱۹۹۹). الفواتح الالهیه و المفاتح الغیبیه. مصر: دار کتابی للنشر.
۵۲. نسفی، عبدالله بن احمد (۱۴۱۶). تفسیر النسفی (مدارک التنزیل و حقایق التأویل). بیروت: دار النفاثس.
۵۳. نصری، عبدالله (۱۳۸۷). علل گرایش به بدبینی و پوچ‌گرایی. نشریه معارف، شماره ۶۴، ص ۱۳.
۵۴. نوری، اعظم (۱۳۹۴). علل کاهش معنویت در خانواده. ره‌توشه رمضان، شماره ۱۳۷، دوره ۱۴۳۷، صص ۷۷-۸۷.
۵۵. یآوری‌وثاق، مهدیه (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی فرهنگی فن‌آوری‌های مدرن در خانواده و نقش رسانه‌های جمعی.